

УДК: 155.25+159.9.072
orcid.org/0000-0003-1434-902X
dx.doi.org/10.5281/zenodo.60188

М.В. Саврасов
ДВНЗ “Донбаський державний педагогічний
університет”, м. Слов’янськ

МІСЦЕ ТА РОЛЬ ЧИННИКУ СТАТІ У СТРУКТУРІ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗМІСТУ КРЕАТИВНОСТІ СТУДЕНТА ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Дане дослідження присвячене вивченню особливостей впливу статі студента вищого навчального закладу на зміст його креативності у процесі навчальної діяльності. Аналізуються сучасний науковий стан проблеми креативності студента та опрацьовуються основні методологічні передумови подальших психологічних досліджень у даному напрямку. Встановлено, що основні відмінності у структурі психологічного змісту креативності студентів чоловічої та жіночої статі полягають у дещо більшій багатогранності та різноманітності психологічного змісту креативності дівчат.

Ключові слова: особистість, креативність, студент, стать, професійна підготовка, структура, показник, зміст, відмінність.

Н.В. Саврасов МЕСТО И РОЛЬ ФАКТОРА ПОЛА В СТРУКТУРЕ ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО СОДЕРЖАНИЯ КРЕАТИВНОСТИ СТУДЕНТА ВЫСШЕГО УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ

Данное исследование посвящено изучению особенностей влияния пола студента высшего учебного заведения на содержание его креативности в процессе учебной деятельности. Анализируется современное научное состояние проблемы креативности студента и отрабатываются основные методологические предпосылки дальнейших психологических исследований в данном направлении. Установлено, что основные отличия в структуре психологического содержания креативности студентов мужского и женского пола заключаются в несколько большей многогранности и разнообразии психологического содержания креативности девушек.

Ключевые слова: личность, креативность, студент, пол, профессиональная подготовка, структура, показатель, содержание, различие.

N.V. Savrasov SEXUAL DETERMINANTS OF PSYCHOLOGICAL CONTENT OF CREATIVITY OF THE STUDENT OF THE HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENT

This research is devoted to studying of features of influence of a sex of the student of a higher educational establishment on the content of his creativity in the course of educational activity. The current scientific state of a problem of creativity of the student is analyzed and the main methodological prerequisites of further psychological researches in this direction are fulfilled. It is established that the main differences in structure of psychological maintenance of creativity of students of man's and female consist in a little bigger complexity and a variety of psychological maintenance of creativity of girls.

Keywords: personality, creativity, student, sex, vocational training, structure, indicator, contents, distinction.

Постановка проблеми. У сучасній психологічній науці виділяють три основні види креативності соціальна креативність, особистісна креативність, інтелектуальна креативність. Психологічні особливості та механізми креативності сучасного студентства, закономірності її прояву розглядаються у численних роботах вітчизняних та закордонних дослідників [7], водночас суттєво бракує цілісного, системного та ґрунтовного погляду на креативність студента вищого начального закладу, як невід'ємну складову особистості майбутнього фахівця, що являє собою втілення молоді еліти нації, носія її культурних, духовних та інтелектуальних скарбів, як людини, що професіоналізм, виваженість та толерантність якої вже завтра буде визначати майбутнє України, економічне та соціальне благополуччя кожного з нас. Цілком природно, що питання про вплив чинника статі студента на його креативність входить до кола першочергових завдань психологічного дослідження креативності студента ВНЗ, що власне і обумовлює актуальність та доцільність нашого дослідження.

Аналіз основних досліджень і публікацій. О.К. Дусавицьким студентський вік розглядається як завершальний етап формування особистості – когнітивних, емоційних, мотиваційних та вольових якостей, а також громадської позиції та системи цінностей. Саме на даному віковому етапі відбувається досягнення самосвідомістю особистості своєї зрілості, ціннісна ієрархія стає стійкішою, поведінка набуває усвідомленої відповідальності, а у термінах, про які йшлося вище, можна констатувати зростання суб'єктності [4].

На думку М.В. Агулова, студентський вік (17-25 років) ще не є достатньо виокремленим в якості об'єкту вивчення у педагогічній та віковій психології, і саме тому значна кількість даних щодо психологічних особливостей даної фази життя людини продовжує накопичуватися у руслі психології пізнього юнацтва (18-22 роки). Як вважає автор, саме вік юнацтва є основним періодом для навчання у ВНЗ, отже саме з розгляду основних новоутворень цього періоду доцільно розпочати розгляд питання про психологічні особливості студентського віку [1, 22].

Деякі дослідження присвячені з'ясуванню впливу статі та гендерних ролей особистості на креативність. Так, дослідження, що проводилося Ч. Келера, Л. Лавішом та К. Броуном, було присвячене з'ясуванню взаємозв'язків між гендерною роллю та творчими стилями людини. При співставленні стилів творчої активності мускулиного-фемініного та андрогенного типу гендерної ролі встановлено, що представники андрогенного типу за критеріями творчих здібностей, вибору творчих методів, емоційному фону тощо демонструють дещо більше різноманіття у порівнянні із першими двома типами гендерних ролей [8; 9].

За даними С.В. Харченка, середній рівень як вербальної, так і невербальної креативності у чоловіків та жінок достовірно не відрізняється, хоча у жінок ці види креативності більш тісно пов'язані, ніж у чоловіків. Водночас, невербальна креативність як у чоловіків, так і у жінок є відносно незалежною від рівня загального, вербального та невербального інтелекту [6].

У дослідженні Р.В. Белоусової, що присвячено виявленню індивідуально-типологічних особливостей креативності доведено, що тип емоційності визначає індивідуальну специфіку креативності особистості, забезпечує якісно-кількісне сполучення її основних показників [2]. На базі цього, авторка стверджує, що емоційність має констатуючий вплив на комунікативну креативність, що в свою чергу підтверджує системоутворюючу функцію емоційності, специфіка показників комунікативної креативності суттєво відображає систему відношень, яка закладена в емоції кожної з модальностей.

Також Б.І. Додонов веде мову про те, що емоційна індивідуальність особистості багато в чому сприяє відшукуванню творчими особистостями у множині можливої оточуючої інформації таких інформаційних одиниць, як наукові та художні факти [3], які згодом можуть бути розвинуті у яскраві та значущі твори та теорії.

Метою нашої роботи є опис та аналіз основних психологічних особливостей впливу фактору статі на психологічний зміст креативності особистості студента ВНЗ у процесі навчальної діяльності. Відповідно до поставленої мети дослідження були визначені наступні завдання: 1) визначити наукові підходи та методологічні передумови дослідження психологічних особливостей впливу статі на креативність особистості студента ВНЗ; 2) розробити психологічну стратегію емпіричного дослідження місця та ролі чиннику статі у структурі психологічного змісту креативності студента; 3) емпірично дослідити місце та роль чиннику статі у структурі психологічного змісту креативності студента ВНЗ.

Для розв'язання дослідницької проблеми було застосовано комплекс методів: теоретичний аналіз психологічної літератури з обраної наукової

проблеми; метод психолого-діагностичного обстеження; статистичні методи обробки даних із використанням інтегрованого статистичного пакету Statistica 8.0 for Windows.

Експериментальною базою дослідження став державний вищий навчальний заклад «Донбаський державний педагогічний університет» (ДВНЗ «ДДПУ»). Дослідження проводилося зі студентами 1-5 курсу фізико-математичного факультету, технологічного факультету та факультету підготовки вчителів початкових класів (загальною кількістю 137 осіб, у віці від 17 до 21 року), з яких 20 осіб – юнаки, 117 осіб – дівчата, що відповідає закономірностям розподілу студентів за ознакою статі у переважній більшості вітчизняних педагогічних ВНЗ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Організуючи наше емпіричне дослідження, ми користуємося розробленою нами раніше структурно-функціональною моделлю креативності особистості, що включає стимулюючий (мотиваційна складова), змістовий (інтелектуальна складова) та регулюючий компоненти (емоційно-вольова складова) [5]. У ході виконаного аналізу показників інтелекту як змістової складової креативності (а саме до інтелекту традиційно намагались звести креативність у зарубіжній психології середині минулого століття та у вітчизняній психології у недалекому минулому) нами не виявлено статистично достовірних розбіжностей за ознакою статі. Тобто, за показником статі для даного вікового періоду інтелектуальний розвиток достовірно не відрізняється.

У ході аналізу розбіжностей за ознакою статі для показників емоційної компоненту регулюючої складової креативності осіб студентського віку нами зафіксовано статистично достовірну відмінність між середніми значеннями психомоторної емоційності (відповідно $t=-2,94$ при $p=0,004$) та страху ($t=-2,54$ при $p=0,01$), причому для юнаків Через низький у порівнянні з дівчатами рівень соціальної зрілості хлопці, швидше за все, не мають конкретних уявлень про майбутнє, не відчувають ще усіх складностей майбутнього буденного дорослого життя, коли доведеться взяти на себе відповідальність за власне життя та добробут. Дівчата, знаходячись у даному віці на порозі шлюбного життя, або навіть вже перебуваючи у шлюбі, відчувають неповну підготовленість до нього та навіть певні побоювання стосовно нього.

Аналізуючи статистичну достовірність розбіжностей за ознакою статі між середніми значеннями виділених показників стимулюючого компоненту креативності для осіб студентського віку, ми виявили статистично достовірну відмінність за показниками потреби у власній цілеспрямованій активності ($t=-4,74$ при $p=0,00001$) на користь дівчат та спрямованості на чуттєву сферу ($t=2,76$ при $p=0,007$) на користь хлопців. Очевидно, у пізньому юнацькому віці особистість дівчат достовірно більше спрямована

на власну цілеспрямовану активність, ніж хлопців. Натомість, хлопці демонструють більшу спрямованість особистості на чуттєву сферу.

За результатами виконаного аналізу специфіки прояву вольового компоненту регулюючої складової креативності особистості нам вдалося зафіксувати статистично достовірну відмінність за ознакою статі між середніми значеннями показника схильності до ризику ($t=3,82$ при $p=0,0002$) на користь хлопців. Оскільки дослідження особливостей креативності за ознакою статі має велике значення у нашому дослідженні, відзначимо також, що креативність для юнаків відрізняється певним переважанням середніх значень виділених показників, проте характеру достовірної дана відмінність не набуває.

Таблиця 1

Аналіз статистичної достовірності розбіжностей за ознакою статі між середніми значеннями показників креативності для респондентів студентського віку

Показники	Юнаки	Дівчата	t (p)
Індекс оригінальності (за С. Медніком)	0,5	0,47	0,81 (0,41)
Індекс унікальності (за С. Медніком)	4,8	5,43	-0,47 (0,63)
Когн. показник креативності за авт. методикою	18,46	18,69	-0,14 (0,88)
Емоц. показник креативності за авт. методикою	19,93	18,45	0,78 (0,43)
Інтегральна креативність за авт. методикою	38,4	37,14	0,46 (0,64)
Індекс оригінальності (за Є. Торренсом)	10,06	9,58	0,73 (0,46)
Індекс розробленості (за Є. Торренсом)	28,06	27,2	0,36 (0,71)

Як можна бачити, основним є перший фактор (інтроверсія), що сплучає на одному полюсі показники інтелектуальної, комунікативної та загальної емоційності, зовнішньої соціального самоконтролю, потреби активно діяти та досягати успіху, індекси оригінальності за тестами Торренса та емоційний за авторською методикою. На другому полюсі першого фактору зосереджені показники смутку, зовнішньої негативної мотивації майбутньої професійної діяльності, мотивації спілкування. Відповідно, показники інтелектуальної, комунікативної та загальної емоційності, соціального самоконтролю, потреби активно діяти та досягати успіху утворюють цілісну психічну структуру із показниками самооцінки креативності та невербальної креативності для хлопців пізнього юнацького віку, в той час, як показники смутку, зовнішньої негативної мотивації майбутньої професійної діяльності, мотивації спілкування виступають по відношенню до них протилежним психічним утворенням.

Другий фактор (невербальне пізнання) містить показник когнітивно-го індексу за авторською методикою та показники інтелекту за тестом Равена. Третій фактор (незадоволеність сьогоденням) є двополосним, на

одному його полюсі розташований показник потреби у перспективі, а на іншому гніву і страху.

Таблиця 2

Результати факторного аналізу структури креативності для юнаків студентського віку

Фактор 1 (інтроверсія)	Фактор 2 (невербальне пізнання)	Фактор 3 (незадоволеність сьогоднішнім)
Емоційність інтелектуальна 0,9 Емоційність комунікативна 0,85 Авт. методика (емоційний індекс) 0,82 Тест Є. Торренса (індекс оригінальності) 0,81 Потреба активно діяти та досягати успіху 0,8 Емоційність загальна 0,77 Самоконтроль соціальний 0,75 Зовн. негат. мотив. навч. діяльності -0,78 Спілкування (мотив. струк.) -0,79 Смуток -0,89	Тест Дж. Равена (вірні відповіді) 0,84 Тест Дж. Равена (кількість балів) 0,83 Тест Дж. Равена (рівнева оцінка) 0,77 Авт.методика (когн. індекс) 0,75	Потреба у перспективі та надіях на краще 0,71 Гнів -0,76 Страх -0,88
Факторна вага 12,11	Факторна вага 6,73	Факторна вага 7,21
Дисперсія 0,24	Дисперсія 0,13	Дисперсія 0,14

Відповідно, як і слід очікувати потреба у перспективі виступає протилежною психічною якістю по відношенню до гніву і страху, перебуваючи у даних психічних станах людина найчастіше не бачить перспективи на майбутнє.

Основним є перший фактор (інтроверсія), що сполучає на одному полюсі показники інтелектуальної, комунікативної та загальної емоційності, внутрішньої мотивації навчальної діяльності, мотивації творчої активності, соціального самоконтролю, потреба активно діяти та досягати успіху, індекси оригінальності та унікальності за тестами Є. Торренса та С. Медніка, емоційний та інтегральний індекси за авторською методикою.

На іншому його полюсі зосереджені показники зовнішньої негативної мотивації майбутньої професійної діяльності, смутку та мотивації спілкування.

Результати факторного аналізу структури креативності для дівчат студентського віку

Фактор 1 (інтроверсія)	Фактор 2 (невербальний інтелект)	Фактор 3 (внутрішня мотивація навч. діяльності)
Емоційність інтелектуальна 0,92 Тест Є. Торренса (індекс оригінальності) 0,91 Потреба активно діяти та досягати успіху 0,87 Внутр. мотив. навч. діяльності 0,85 Авт. методика (емоційний індекс) 0,84 Тест С. Медніка (індекс оригінальності) 0,83 Емоційність загальна 0,82 Авт. методика (інтегральний індекс) 0,81 Самоконтроль соціальний 0,79 Творча активність (мотив. структур.) 0,75 Тест С. Медніка (індекс унікальності) 0,75 Емоційність комунікативна 0,74 Тест Є. Торренса (індекс розробленості) 0,74 Зовн. негат. мотив. навч. діяльності -0,73 Смуток -0,75 Спілкування (мотив. структур.) -0,76	Тест Дж. Равена (рівнева оцінка) 0,92 Тест Дж. Равена (кількість балів) 0,91 Тест Дж. Равена (вірні відповіді) 0,81	Внутрішня мотивація навч. діяльності 0,19
Факторна вага 11,95	Факторна вага 4,27	Факторна вага 3,98
Дисперсія 0,23	Дисперсія 0,09	Дисперсія 0,08

Другий фактор (невербальний інтелект) містить змінну когнітивного індексу за авторською методикою та показники інтелекту за тестом Дж. Равена. Третій фактор (внутрішня мотивація навчальної діяльності) з недостовірною вагою містить змінні внутрішньої мотивації майбутньої професійної діяльності та інтегрального індексу за авторською методикою. Як вже йшла мова вище, перший фактор для хлопців та дівчат (інтроверсія) принципово відрізняються мало. Третій фактор (незадоволеність сьогоденням) для хлопців у факторній структурі креативності дівчат замінюється фактором внутрішньої мотивації навчальної діяльності.

Таким чином, основні відмінності структури креативності юнаків та дівчат у пізньому юнацькому віці полягають у наявності у структурі креативності дівчат додаткових компонент оригінальності та унікальності за С. Медніком, унікальності за Є. Торренсом, інтегрального індексу за авторською методикою, творчої активності та внутрішньої мотивації навча-

льної діяльності. Відповідно, структура креативності дівчат більш багатогранна, як у плані різноманітності проявів власне креативності, так і за рахунок мотиваційних складових (творча активність та внутрішня мотивація навчальної діяльності).

Як вже йшла мова вище, основним в структурі креативності хлопців та дівчат пізнього юнацького віку виступають такі складові емоційної та мотиваційної природи як інтелектуальна, комунікативна та загальної емоційність, внутрішня мотивація майбутньої професійної діяльності, потреба активно діяти та досягати успіху, мотивація спілкування тощо. Саме ці показники поєднані із показниками-критеріями креативності (оригінальність, унікальність, розробленість, самооцінка креативності) у цілісні психічні структури, як для хлопців, так і для дівчат у пізньому юнацькому віці.

Висновки. Таким чином, можемо зробити наступні висновки з проведеного нами дослідження: 1) визначено та проаналізовано основні наукові підходи до дослідження особливостей прояву креативності студента в залежності від статі; 2) розроблено та емпірично перевірено ефективність психологічної стратегії емпіричного дослідження місця та ролі чиннику статі у структурі психологічного змісту креативності студента 3) емпіричним шляхом встановлено, що основні відмінності у структурі психологічного змісту креативності студентів чоловічої та жіночої статі полягають у дещо більшій багатогранності та різноманітності психологічного змісту креативності дівчат, як у плані різноманітності проявів власне креативності, так і за рахунок наявності у структурі креативності дівчат додаткових компонентів власне креативної та мотиваційної природи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агулов М.В. Психологічні чинники динаміки суб'єктності майбутнього вчителя: дис. ... кандидата психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Агулов Максим В'ячеславович. — Х., 2010. — 214 с.
2. Белоусова Р.В. Індивідуально-типові особливості комунікативної креативності: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01 / Белоусова Руслана Вікторівна. — Одеса, 2004. — 19 с.
3. Додонов Б. И. О так называемой «информационной теории эмоций» / Б.И. Додонов // Психологический журнал. — 1983. — № 2. — С. 104-116.
4. Дусавицкий А.К. Структура личности как предмет психологического исследования / А.К. Дусавицкий // Вестник Харьковского государственного университета. — 1992. — № 366. — С. 3-7.
5. Саврасов М.В. Емоційно-мотиваційні складові креативності особистості: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01 / Саврасов Микола Володимирович. — Х., 2010. — 18 с.

6.Харченко С.В. Интеллектуальные и творческие способности мужчин и женщин / С.В. Харченко // // Практична психологія та соціальна робота. — 2006. — №8. — С. 75-80.

7.Хомуленко Т.Б. Аналіз змісту поняття креативність / Т.Б.Хомуленко // Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. — № 539. Серія психологія. — 2002. — С. 211-216.

8.Хомуленко Т.Б. Сучасні проблеми гендерної соціалізації в онтогенезі особистості / Т.Б.Хомуленко // Проблеми загальної та педагогічної психології. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Сковороди АПН України. — 2004. — С. 189-194.

9.Kellera C., Lavisha L., Browna C. Creative Styles and Gender Roles in Undergraduates Students / C. Kellera, L. Lavisha, C. Browna // Creativity Research Journal. — 2007. — V. 19. — Iss. 2 & 3. — P. 273-280.

Надійшла до редколегії 24.02.2016